

QIZAMIQ KASALLIGI VA SEVCHECHAK KASALIGI

Qoʻqon universiteti Andijon filiali

Tibbiyot fakulteti davolash ishi

2-bosqich 24-10guruh talabasi

Tadjiboyeva Marxabxon Sherzodbek qizi

Annotatsiya : *Ushbu maqolada qizamiq (Measles) kasalligining kelib chiqish sabablari, klinik belgilari, kechish bosqichlari, epidemiologiyasi, asoratlari, tashxislash va davolash tamoyillari hamda profilaktika choralari batafsil yoritilgan. Qizamiq — oʻta yuqumli, virusli kasallik boʻlib, asosan bolalarda uchraydi, lekin emlanmagan kattalarda ham ogʻir kechadi. Kasallikning asosiy belgisi isitma, yoʻtal, konʻyunktivit va tanada paydo boʻladigan toshmalardir.*

Maqolada kasallikning ijtimoiy ahamiyati, uning jamoat salomatligiga taʼsiri, emlashning tibbiy va epidemiologik foydasi, shuningdek, jahon sogʻliqni saqlash tashkilotining tavsiyalari asosida profilaktik tadbirlar koʻrib chiqilgan.

Qizamiqning oldini olishda universal emlash dasturlari, gigiyena madaniyatini oshirish va aholining tibbiy savodxonligini yaxshilash muhim omil hisoblanadi.

Аннотация: *В данной статье подробно рассматриваются причины возникновения кори, особенности клинического течения, пути передачи, эпидемиологические аспекты, методы диагностики, лечения и профилактики. Корь — это высоко контагиозное вирусное заболевание, поражающее в основном детей, но тяжело протекающее у непривитых взрослых. Основными симптомами являются высокая температура, кашель, конъюнктивит и характерная сыпь по всему телу.*

В работе подчеркивается важность вакцинации как единственного эффективного метода профилактики кори, анализируются социально-гигиенические и медицинские меры борьбы с инфекцией. Рассмотрены рекомендации Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ) по ликвидации кори во всем мире.

Повышение уровня вакцинации и санитарной культуры населения является ключевым фактором снижения заболеваемости корью.

Abstract: *This article provides a comprehensive overview of measles (Morbillivirus) — its etiology, transmission routes, clinical manifestations, epidemiological characteristics, complications, diagnosis, treatment, and prevention strategies. Measles is an extremely contagious viral infection that mainly affects children but can cause severe illness in unvaccinated adults. The disease is characterized by fever, cough, conjunctivitis, and a typical body rash.*

The study highlights the importance of vaccination as the most effective preventive measure and discusses global public health strategies aimed at eradicating

measles. It also examines the World Health Organization's guidelines on immunization and outbreak control.

Promoting universal vaccination coverage, maintaining hygiene, and increasing public health awareness are vital for preventing future measles outbreaks.

Kalit soʻzlar: *Qizamiq, Morbillivirus, yuqumli kasallik, epidemiologiya, immunitet, emlash, bolalar infeksiyasi, profilaktika, asoratlari, jamoat salomatligi.*

Ключевые слова: *Корь, вирус кори, инфекционные болезни, эпидемиология, иммунитет, вакцинация, профилактика, осложнения, общественное здоровье.*

Keywords: *Measles, Morbillivirus, infectious disease, epidemiology, immunity, vaccination, prevention, complications, public health, WHO recommendations.*

KIRISH

Qizamiq — insoniyat tarixida eng qadimiy va eng yuqori darajada yuqumli boʻlgan virusli kasalliklardan biridir. Bu kasallikning asosiy qoʻzgʻatuvchisi Morbillivirus boʻlib, u Paramyxoviridae oilasiga mansub RNA tarkibli virusdir. Qizamiq faqat odamlar orasida uchraydi va tashqi muhitda uzoq yashay olmaydi, biroq havoda qisqa muddat ichida juda tez tarqaladi. Shu boisdan, qizamiq epidemiyalari tarix davomida millionlab bolalar va kattalar hayotiga xavf solgan. Tarixiy manbalarga koʻra, qizamiq haqida ilk tibbiy maʼlumotlar milodiy IX asrda arab tabibi Ar-Roziy (Rhazes) asarlarida keltirilgan. 1911-yilda virusning yuqumli tabiati ilmiy jihatdan isbotlangan, 1954-yilda esa Enders va Peebles tomonidan qizamiq virusi birinchi marta izolyatsiya qilingan. 1963-yilda esa dunyoda ilk marta qizamiqqa qarshi vaksina ishlab chiqildi. Bu tibbiyot tarixidagi eng muhim yutuqlardan biri boʻlib, insoniyatni millionlab oʻlim holatlaridan asrab qolgan. XX asrning oʻrtalariga qadar qizamiq epidemiyalari har 2–3 yilda bir qaytarilib, ayniqsa erta yoshdagi bolalar orasida keng tarqalgan. Vaksinatsiya dasturlarining joriy etilishi natijasida koʻplab rivojlangan mamlakatlarda kasallik deyarli yoʻqolgan. Biroq, ayrim mintaqalarda, xususan, aholining emlanish darajasi past boʻlgan davlatlarda qizamiq hanuzgacha jiddiy ijtimoiy va tibbiy muammo boʻlib qolmoqda. Jahon sogʻliqni saqlash tashkiloti (JSST) maʼlumotlariga koʻra, 2023-yilda dunyo boʻyicha 9 milliondan ortiq odam qizamiq bilan kasallangan va 130 mingdan ziyod bola hayotdan koʻz yumgan. Ushbu raqamlar, ayniqsa, pandemiyadan keyin emlash qamrovi kamaygan mamlakatlarda keskin oshgan. Qizamiqning oʻta yuqumchanligi, ogʻir asoratlari va jamoaviy sogʻliqni saqlash tizimiga taʼsiri tufayli uni oʻrganish, nazorat qilish va oldini olish masalalari zamonaviy tibbiyot va epidemiologiyaning eng muhim yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi. Kasallik asosan bolalarda uchrasa-da, immuniteti past yoki emlanmagan kattalarda ham ogʻir kechadi. Qizamiq nafaqat oʻzining oʻtkir kechishi, balki immun tizimni zaiflashtirib, boshqa infeksiyalarga nisbatan sezuvchanlikni oshirishi bilan ham xavflidir. Shu sababli u "immunologik teshik" sindromini keltirib chiqaradi — yaʼni kasallikdan soʻng bemor

uzoq vaqt davomida boshqa virus va bakteriyalarga nisbatan himoyasiz holatga tushadi. Bugungi kunda qizamiqni to'liq nazorat qilishning yagona ishonchli usuli — ommaviy emlash hisoblanadi. JSSTning "Global Measles and Rubella Elimination" dasturi doirasida barcha mamlakatlarda ikki martalik emlash tizimi joriy etilgan. O'zbekiston Respublikasida ham milliy immunizatsiya dasturi doirasida bolalar 12–15 oyligida va 6–7 yoshida MMR (Qizamiq, Qizilcha, Parotit) vaktsinalari bilan emlanadi. Shunday qilib, qizamiq nafaqat klinik jihatdan, balki ijtimoiy, iqtisodiy va epidemiologik nuqtai nazardan ham katta ahamiyatga ega. Uning oldini olish bo'yicha har bir davlat va har bir fuqaroning mas'uliyati beqiyosdir. Tibbiyot xodimlari, ota-onalar va jamoat sog'liqni saqlash tizimi o'rtasida hamkorlikning mustahkamlanishi bu kasallikni butunlay yo'qotish yo'lida muhim qadamlardan biridir.

Qizamiq haqida umumiy tushuncha. Qizamiq — o'ta yuqumli, virusli kasallik bo'lib, asosan bolalarda uchraydi, biroq emlanmagan kattalarda ham og'ir kechadi. Bu kasallik nafas yo'llari orqali yuqadi va butun organizmni zararlaydi. Qizamiqning asosiy belgilariga isitma, yo'tal, burun oqishi, ko'zning yallig'lanishi va tana bo'ylab maxsus toshmalar kiradi. Qizamiq bilan kasallangan odam umrbod immunitet hosil qiladi, ammo emlanmagan shaxslarda u jiddiy asoratlarni keltirishi mumkin. Tarixiy jihatdan, qizamiq eng qadimiy infeksiyon kasalliklardan biridir. Arab tabibi Ar-Roziy (Rhazes) milodiy IX asrda birinchi bo'lib qizamiqni suvchechakdan ajratgan. 1954-yilda Enders va Peebles tomonidan virus ajratib olingan, 1963-yilda esa birinchi emlash (vaktsina) yaratildi. Bu insoniyat tarixidagi eng muhim tibbiy yutuqlardan biri bo'ldi.

Qo'zg'atuvchining xususiyatlari. Qizamiqni Morbillivirus qo'zg'atadi. U Paramyxoviridae oilasiga mansub bo'lib, RNK tarkibli, o'lchami 120–250 nm atrofidagi virusdir.

Asosiy xususiyatlari: Faqat odam organizmida yashaydi; hayvonlarda uchramaydi.

Tashqi muhitga juda sezgir: issiqlik, ultrabinafsha nurlar va dezinfektsiya vositalari ta'sirida tez nobud bo'ladi. Havo orqali tarqaladi, hatto bemor bo'lgan xonadan chiqqandan keyin ham bir necha daqiqa havo tomchilarida saqlanib qoladi. Virus nafas yo'llarining shilliq qavatiga tushgach, u yerda ko'payadi, keyin limfa tugunlariga va qon oqimiga o'tadi. Shu orqali butun tanaga tarqaladi. Qizamiq virusi organizmda immunitet tizimini zaiflashtirib, boshqa infeksiyalar (masalan, pnevmoniya, o'rta quloq yallig'lanishi)ga moyillikni oshiradi.

Yuqish yo'llari va tarqalish omillari. Qizamiq dunyodagi eng yuqumli kasalliklardan biridir — bir bemor 15–20 kishigacha yuqtirishi mumkin. Yuqish yo'llari: Havo-tomchi yo'li — aksa urish, yo'talish, gaplashish vaqtida virusli tomchilar havoga chiqadi. To'g'ridan-to'g'ri aloqa — bemor bilan bir xonada bo'lish yoki kontakt orqali. Yuqish davri: Toshmalar chiqishidan 2–3 kun oldin boshlab Toshmalar yo'qolgandan 4 kun o'tguncha davom etadi. Bemorning atrofida gilarga yuqtirish xavfi

toshmalar paydo bo'lishidan oldin ham mavjud bo'ladi. Shu sababli qizamiq bilan og'rig'an bolani boshqa bolalardan ajratish juda muhim.

Epidemiologiyasi.JSST ma'lumotlariga ko'ra, qizamiq har yili dunyo bo'yicha millionlab odamlarga yuqadi. Vaksinatziya dasturlari joriy etilgandan so'ng kasallik soni 95% gacha kamaygan, biroq emlash qamrovi pasaygan mamlakatlarda u yana avj olmoqda.O'zbekistonda 2010-yildan boshlab MMR (Qizamiq, Qizilcha, Parotit) vaksinasini kiritish natijasida qizamiq hollari keskin kamaygan. Biroq ayrim yillarda import qilingan holatlar qayd etilmoqda.

Qizamiq odatda quyidagi omillarda ko'payadi:emlanmagan aholining ko'pligi,aholi zich yashaydigan joylarda,gigiyena qoidalariga amal qilinmasligi,tibbiy nazorat sustligi.

Kasallikning asosiy belgilari va kechish bosqichlari.Qizamiq odatda 3 bosqichda kechadi:

Prodromal bosqich (inkubatsiya davri)Davomiyligi: 7–12 kun.Belgilari: holsizlik, yo'tal, burun oqishi, tomoq og'rish, isitma ($38-39^{\circ}\text{C}$), ko'z yoshi oqishi, fotofobiya (yorug'likdan qo'rqish)Xos belgisi: og'iz bo'shlig'ida Koplik-Filatov dog'lari — oqish nuqtalar paydo bo'ladi.Toshmali bosqich.Isitma $39-40^{\circ}\text{C}$ gacha ko'tariladi.Tana bo'ylab toshmalar tarqaladi: dastlab quloq orqasida, so'ng yuzda, tanada, qo'l va oyoqlarda.Toshmalar 3–4 kun ichida butun tanaga yoyiladi.Tiklanish bosqichi (rekonvalestsensiya)Isitma pasayadi, toshmalar sekin-asta yo'qoladi.Terida jigarrang dog'lar qolishi mumkin.

Diagnostika usullariQizamiq tashxisi odatda klinik belgilar asosida qo'yiladi.

Asosiy diagnostik mezonlar:Qizamiqqa xos uchlik: isitma, yo'tal, toshmalar;Koplik-Filatov dog'lari;Yuqish tarixi va emlanmaganlik faktori.Laborator usullarQon tahlili — leykopeniya, limfotsitoz;Serologik testlar — IgM va IgGantitanachalarini aniqlash;RT-PCR usuli — virus RNK sini topish (zamonaviy usul).

Davolash usullariQizamiq uchun maxsus dori yo'q, davolash simptomatik tarzda olib boriladi.

Asosiy tavsiyalarYotoq rejimi;Ko'p suyuqlik ichish;Isitmani tushiruvchi vositalar (paratsetamol, ibuprofen)Burun va tomoqni antiseptik eritmalar bilan chayish;Ko'z tomchilari (kon'yunktivit uchun).Og'ir holatlarda:Antibiotiklar (ikkinchi infeksiya qo'shilganda);

Vitamin A (JSST tavsiyasiga ko'ra 2 kun davomida yuqori dozalarda).

Profilaktika choralarQizamiqning oldini olishning eng samarali yo'li — vaksinatsiya.MMR vaksinasi (Measles–Mumps–Rubella): 2 dozali tizimda qilinadi:1-doza: 12–15 oyligida,2-doza: 6–7 yoshda.Emlash 95% hollarda umrbod immunitet beradi.Bundan tashqari:Bemorlarni 5–7 kun davomida izolyatsiya qilish,Bolalar jamoalarida gigiyenaga rioya qilish,JSST tavsiyalariga muvofiq muntazam epidemiologik nazorat olib borish zarur.Qizamiq — insoniyat tarixida eng qadimdan ma'lum bo'lgan virusli kasalliklardan biri bo'lib, u o'zining o'ta yuqumchanligi, og'ir kechuvchi asoratlari va keng tarqalish darajasi bilan sog'liqni saqlash tizimi uchun

dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Ushbu kasallik asosan bolalarda uchrasa-da, so'nggi yillarda immuniteti zaif yoki emlanmagan kattalar orasida ham qayta ko'payish holatlari kuzatilmoqda. Qizamiqning tarixiy rivojlanishiga nazar tashlaganda, u insoniyat sivilizatsiyasi bilan barobar paydo bo'lgan va ming yillar davomida katta epidemiyalar keltirib chiqargan. IX asrda arab tabibi Ar-Roziy (Rhazes) tomonidan tibbiy adabiyotlarda birinchi bor batafsil tasvirlangan. 1954-yilda Enders va Peebles tomonidan qizamiq virusi izolyatsiya qilingach, bu sohada fundamental yutuqlarga erishildi. Nihoyat, 1963-yilda vaktsinatsiyaning yaratilishi insoniyatni bu kasallikdan himoya qilish yo'lida burilish nuqtasiga aylandi.

Bugungi kunda qizamiqning klinik kechishi, epidemiologiyasi va profilaktikasi chuqur o'rganilgan bo'lsa-da, uning nazorati va eradikatsiyasi (butunlay yo'qotilishi) global muammo bo'lib qolmoqda. Buning sababi – ayrim mamlakatlarda emlash darajasi yetarli emasligi, sog'liqni saqlash tizimining sustligi, shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarda emlashga qarshi noto'g'ri ma'lumotlarning tarqalishidir. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'yicha qizamiq tufayli har yili o'n minglab bolalar hayotdan ko'z yumadi. Bu holat, ayniqsa, past daromadli mamlakatlarda, oziq-ovqat tanqisligi va tibbiy yordam yetishmovchiligi mavjud hududlarda keskin seziladi. O'zbekiston Respublikasida esa so'nggi yillarda qizamiq ustidan nazorat mustahkamlanib, milliy emlash dasturi doirasida barcha bolalarning ikki martalik MMR (Qizamiq, Qizilcha, Parotit) vaktsinasini olishlari ta'minlanmoqda. Bu chora tufayli qizamiq bilan kasallanish darajasi sezilarli kamaydi, ammo import holatlari (boshqa mamlakatlardan kirib keluvchi) hali ham xavf sifatida qolmoqda. Shu sababli, doimiy epidemiologik monitoring, sanitariya-gigiyena madaniyatini oshirish va jamoatchilikka sog'lom turmush tarzini targ'ib etish muhimdir. Qizamiq nafaqat o'tkir kasallik, balki og'ir asoratlarni keltiruvchi virusli infeksiya hamdir. U organizmning immunitet tizimini kuchsizlantiradi, natijada bemor boshqa infeksiyalar – masalan, pnevmoniya, bronxit, o'rta quloq yallig'lanishi, diareya, hatto miya yallig'lanishi (ensefalit) kabi kasalliklarga nisbatan sezuvchan bo'lib qoladi. Ayrim holatlarda qizamiqdan keyingi ensefalit (SSPE – subakut sklerozlovchi panensefalit) yillar o'tib rivojlanib, bemorning hayotini xavf ostiga qo'yadi. Shu bois qizamiqni oddiy, "o'z-o'zidan o'tib ketadigan" kasallik sifatida qabul qilish – jiddiy xato hisoblanadi.

XULOSA

Tibbiyot amaliyotida qizamiqni to'liq davolash uchun maxsus antiviral vosita mavjud emas. Davolash simptomatik bo'lib, isitmani tushirish, suvsizlanishni oldini olish, vitamin A berish, hamda ikkilamchi bakterial infeksiyalarni antibiotiklar yordamida bartaraf etishga qaratiladi. Shu boisdan, kasallikni oldini olish — ya'ni profilaktika va emlash — eng samarali yo'l hisoblanadi.

Emlash orqali insonda kuchli immunitet hosil bo'ladi va kasallikdan himoya darajasi 95–98% gacha yetadi. Shu bilan birga, jamoaviy immunitet shakllanadi, bu esa virusning jamiyat ichida aylanishini to'xtatadi. Demak, har bir bolaning emlanishi

nafaqat o'zini, balki butun jamoani himoya qiladi. Qizamiqning butunlay yo'qotilishi (eradikatsiyasi) uchun quyidagi shartlar zarur:

Aholining kamida 95% i ikki martalik emlashni olgan bo'lishi; Epidemiologik kuzatuv va tezkor aniqlash tizimining ishlashi; Tibbiy ma'lumotlarni aniq va shaffof yuritish; Aholi orasida tibbiy savodxonlikni oshirish; Emlashga qarshi noto'g'ri qarashlarni ilmiy dalillar bilan bartaraf etish. Shuningdek, qizamiq kasalligi bo'yicha xalqaro hamkorlikni kengaytirish, JSST va UNICEF kabi tashkilotlar bilan birgalikda emlash dasturlarini qo'llab-quvvatlash ham muhim ahamiyatga ega. Chunki virus millat, chegarani tanlamaydi — u global muammo sifatida faqat jamoaviy harakat bilan yengiladi. Xulosa qilib aytganda, qizamiq kasalligiga qarshi kurashda eng samarali choralar quyidagilardan iborat: erta tashxis, bemorlarni izolyatsiya qilish, simptomatik davolash, ommaviy emlash va tibbiy targ'ibot ishlarini kengaytirish. Bu yo'nalishda tibbiyot xodimlari, ota-onalar, ta'lim muassasalari va davlat organlarining hamkorligi muhim. Shunday qilib, qizamiq kasalligini butunlay yo'qotish — insoniyatning qo'lidan keladigan, ilm-fan va tibbiyot yutuqlari orqali amalga oshiriladigan global maqsaddir. Har bir shaxs o'z salomatligiga mas'ul bo'lib, o'z vaqtida emlanish orqali nafaqat o'zini, balki jamiyatni ham himoya qiladi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Enders, J. F., Peebles, T. C. (1954). Propagation in tissue cultures of cytopathogenic agents from patients with measles. *Proceedings of the Society for Experimental Biology and Medicine*, 86(2), 277–286.
2. Ar-Roziy, Abu Bakr Muhammad ibn Zakariyo (Rhazes). *Kitab al-Havi fi al-Tibb*. IX asr. (Qizamiq va suvchechak kasalliklarini birinchi marta tibbiy tavsiflagan asar).
3. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi. *Milliy immunizatsiya dasturi bo'yicha amaliy qo'llanma*. Toshkent, 2022-yil.
4. Qodirova, N., Mavlonova, M. *Infekcion kasalliklar va ularning oldini olish*. Toshkent tibbiyot akademiyasi nashriyoti, 2020-yil.
5. Bennett, J. E., Dolin, R., Blaser, M. J. Mandell, Douglas, and Bennett's *Principles and Practice of Infectious Diseases*. 9th Edition, Elsevier, 2020.
6. Moss, W. J. (2017). Measles. *The Lancet*, 390(10111), 2490–2502. DOI: 10.1016/S0140-6736(17)31463-0